

IM 33 (1-2) 2002.

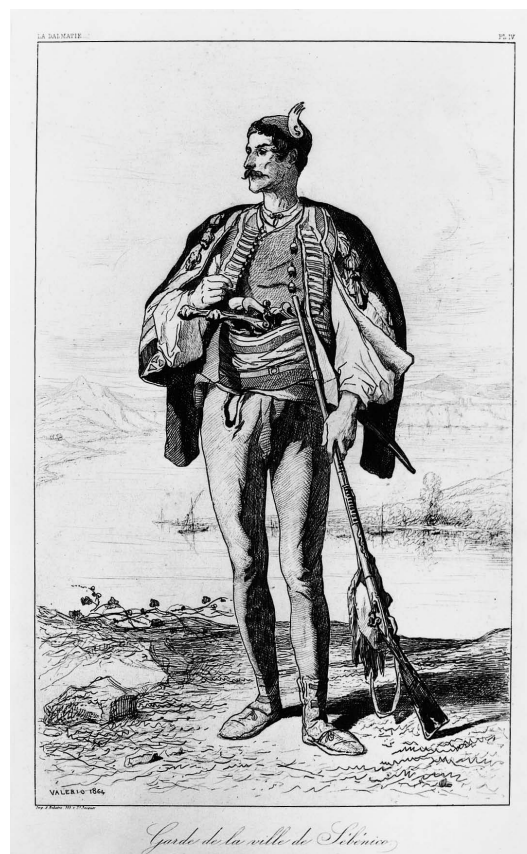
IZ MUZEJSKE TEORIJE I PRAKSE
MUSEUM THEORY AND PRACTICEIZLOŽBA “BALKANSKE I ORIJENTALNE PUŠKE S PRIBOROM” U HRVATSKOME POVIJES-
NOME MUZEJU S OSVRTOM NA SKUPINU “DALMATINSKIH PUŠAKA”

MARIJA ŠERCER □ umirovljena muzejska savjetnica Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb

sl.1 F. Füller, Stanovnik okolice Imotskog
(s dugom lovačkom puškom), Zadar, 1833.
Fototeka Hrvatskoga povijesnog muzejasl.2 Th. Valerio, Gradski stražar iz Šibenika,
iz serije: La Dalmatie, Paris 1864.

U Hrvatskome povijesnomo muzeju (dalje HPM) otvorena je 15. studenoga 2001. godine zanimljiva izložba oružja. Voditelj zbirke vatrenog oružja prof. Janko Jeličić, prvi put je obradio i sistematizirao puške koje su izrađene na Balkanskom poluotoku kao i one izvan-europskog podrijetla. Prema stručnoj literaturi i prema malobrojnim oznakama imena majstora, ove takozvane “balkanske puške” većim dijelom su nastale u oružarskim središtima Bosne i Hercegovine, na području Kosova i Metohije, u Srbiji, Bugarskoj, Makedoniji, Albaniji i sjevernoj Grčkoj.

Izložbu prati lijepo opremljeni i bogato ilustrirani katalog, s dvojezičnim hrvatskim i engleskim uvodnim i interpretativnim tekstom. Kataloški dio započinje skupinom turskih vojničkih pušaka tipa “šišana” (kat. br. 1-54), koje su dobile ime po kundaku šesterokutna presjeka. Slijede duge puške “tančice” (kat. br. 55-112) poznate po dugim, tankim cijevima i slikovitim kundacima koje nam je zorno prikazao najbolji poznavatelj bosanskohercegovačkog oružja dr. Vejsil Čurčić.¹ Na

njih se nastavljaju lovačke puške zapadnoeuropske provenijencije, prerađene na Balkanu, vjerojatno u Dalmatinskoj zagori i južnoj Hercegovini (kat. br. 113-138) te zapadnoeuropske lovačke puške prerađene po uzoru na “dalmatinske” (kat. br. 139-151). Nakon ovih pušaka slijede tri puške s područja sjeverne Grčke (Rumelija, kat. br. 152-154), puške izvanoeuropskih zemalja (kat. br. 155-161), te jedna sardinijska puška (kat. br. 162). Puške i cijevi nedefiniranog tipa nose kat. br. 163 do 166. Slijede mehanizmi za paljenje (kat. br. 167-178), posude za barut (kat. br. 179-188), posude s priborom za podmazivanje (kat. br. 189-194), kutije za naboje (kat. br. 195-228) i dva pojasa za nošenje kratkog oružja i pribora (kat. br. 229-230).

Izložba je postavljena u izložbenim dvoranama HPM-a

1 Čurčić, 1944., 180-189.

slijedom skupina oružja označenih u katalogu. Odabrani su najreprezentativniji predmeti, koji su za ovu priliku restaurirani, očišćeni i izuzetno lijepo dotjerani. Ilustracije su također dobro i primjereno odabrane a osobito su dobro uspjele fotografije ukrasnih detalja i pojedinih dijelova oružja. Izložbu je odlično postavio prof. Joža Ladović mjestimično stvarajući karusele stožasto raspoređenih pušaka koje su na taj način sa svih strana bile dostupne pogledima posjetitelja.

Kao recenzent kataloga stavila sam primjedbu prof. Jeličiću na naziv "dalmatinske puške" smatrajući da za takvu atribuciju još nema dovoljno znanstvenih podataka. Preporučila sam mu posjet nekim muzejskim zbirkama oružja, kako bi komparativnom metodom proširio svoja saznanja. Uputila sam ga također na stručnu literaturu koja bi eventualno pripomogla u rješavanju tih problema.

Vjerojatno radi uobičajene "stiske s vremenom", katalog je izašao u sadržajno nepromijenjenom obliku, odnosno recenzija nije uvažena. Polazeći od vlastitog iskustva, poznavajući našu sklonost preuzimanja tuđih podataka bez provjeravanja, odlučila sam se pozabaviti problemima "dalmatinskih pušaka". Na to me je ponukala i sama izložba na kojoj puške navedenih skupina svojom ornamentikom ukazuju na islamsku simboliku.

Naime, prof. Janko Jeličić poveo se za tekstovima Tomislava Aralice *Dalmatinska puška iz 17. i 18. stoljeća*.² Pisac napisao istaknuo je uz ostalo, tipološke značajke i način ukrašavanja pušaka. U zaključku je naveo da u Dalmaciji nije bilo uvjeta za razvoj značajnije lokalne proizvodnje cijevi i mehanizama ali kundačenje, opremanje i popravljivanje vatrenog oružja zasigurno je bilo u cvatu. U svim dalmatinskim gradovima tijekom 18. stoljeća bio je po neki puškar koji se bavio ovim poslovima.³

Da su to doista lovačke puške neobična izgleda dokazuje precizan opis prof. Jeličića. Radi se, naime, o prvoj skupini dugih pušaka od 26 komada (kat. br. 113-138). *Osnovno njihovo obilježje je tanka dugačka cijev, u stražnjoj polovici osmerokutna, u prednjoj okrugla i s unutarnje strane glatka. To je tipičan oblik cijevi talijanskih lovačkih pušaka korišten i kod svih tipova tančica u 18. i 19. st. (...) Mehanizmi za paljenje uvijek su zapadnoeuropskog tipa, paljenja na kremen, porijekla najčešće iz Italije, ali i drugih europskih puškarskih središta....*⁴ Najveći broj kundaka sličan je po obliku talijanskim lovačkim puškama 17. i 18. stoljeća. Među njima prof. Jeličić razlikuje dva tipa koje je predstavio crtežima (str. 8, dva gornja). Prvi tip s naglašenim prijelazom s vrata na kundak u donjem dijelu je ravan, dok je drugi tip u donjem dijelu lučno povijen prema dolje.⁵ Usadnik dopire do polovice cijevi, s obaveznom šipkom za nabijanje, koja prolazi kroz jedan ili dva okova zalemljena na samu cijev.⁶

Puške se izdvajaju i po načinu ukrašavanja kundaka. *Kod svih se potkov kundaka, koji je uglavnom gladak, bez ukrasa, produžuje po hrptu u ukrasni lim koji je vrlo bogato rubno profiliran, a dijelovi se s obje strane spuštaju na kundak. Uz rijetke iznimke okov je bogato ukrašen iskucavanjem, graviranjem i probojima koji su ponekad ispunjeni pastom u boji. Na vratu kundaka je obavezna aplika u obliku kartuše ili grba, a na to se nadovezuje okov koji obrubljuje repni produžetak cijevi i prekriva dio vrata kundaka. Kundaci su često okovani i s donje strane, a okov se proteže i na usadnik cijevi, sve do otvora za šipku, čiji je okov spojen s ukrasnim limom.*⁷ Od ukrasa koji se javljaju na kundacima spominje sedefne pločice geometrijskih oblika, oblika cvijeta s laticama, aplike u obliku zmaja savijenog u kolut, aplikacije od mjedenog lima oplemenjene graviranjem, iskucavanjem i probojima, koji aplikama daju izgled čipke (kat. br. 118).⁸

Na sličan način ukrašeno je trinaest lovačkih pušaka paljenja na kremen s kratkim osmerokutnim izlijebljenim cijevima (kat. br. 139-151). *Po obliku, dimenzijama i načinu paljenja identične su austrijskoj vojničkoj puški Jägerstutzen M 1769.*⁹ One su dijelom pripadale austrijskim vojničkim puškama a dijelom su proizvodi domaćih majstora. Mehanizmi paljenja na kremen su zapadnoeuropskog podrijetla s ukrasom ili bez ukrasa. Kundaci po obliku i načinu ukrašavanja odgovaraju kundacima dugih lovačkih pušaka. Usadnici su izrađeni u duljini cijevi. *Primjerci su očito izrađeni ili prerađeni u istoj radionici u kojoj su se proizvodile i ranije opisane dalmatinske puške, jer se i ovdje ponavljaju isti materijal, tehnika, oblik i raspored ukrasa. Čak su i alke za remen potpuno jednakog oblika, kao da su rađene u istom kalupu.*¹⁰ Prof. Jeličić ispravno prosuđuje da je kod izrade ovih pušaka sudjelovala neka radionica ili možda više njih. U potrazi za radionicama navodi: *Ovaj tip pušaka on (Aralica, op. M. Š.) atribuirao kao dalmatinske, jer su očito nastale na nekom užem području, na nepristupačnim terenima kao što su Dalmatinska zagora, Lika i Imotska krajina.*¹¹ Istini za volju, T. Aralica u svojim tekstovima ne navodi ova područja. Nadalje, prof. Jeličić izradu kraćih lovačkih pušaka vezuje za srednju i južnu Dalmaciju te njezino zaleđe, dakle ono isto područje na kojem su nastale i dalmatinske puške.¹² U zaglavlju kataloških jedinica koje sam već ranije navela stoji da su to *Lovačke puške zapadnoeuropske provenijencije, prerađene na Balkanu, vjerojatno u Dalmatinskoj zagori i južnoj Hercegovini.*¹³ U naslovima kataloških jedinica puške su većim dijelom smještene na područje Dalmacije ili južne Hercegovine. Ovi podaci nisu temeljeni na arhivskim izvorima, stručnoj literaturi ili bilo kakvoj drugoj dokumentaciji koja bi potvrdila postojanje oružarskih radionica na tim područjima.

Prof. Jeličić kao zanimljivost navodi pušku koja se čuva u Muzeju Like u Gospiću. Slična je kratkim lovačkim puškama. Cijev je izradio Selim a kundak je ukrašen

2 Aralica, 1994., br. 72, 117; br. 73, 117.

3 Aralica, 1994., br. 73, 117.

4 Jeličić, 2001., 32.

5 Jeličić, 2001., 32.

6 Jeličić, 2001., 32.

7 Jeličić, 2001., 33.

8 Jeličić, 2001., 33.

9 Lovački karabini uvedeni su u austrijsku vojsku 1759. godine. Puška propisana spomenute godine (M 1759) imala je šest žljebova, kal. 14.8 mm a duljina puške iznosila 112 cm. Puška M 1769 imala je sedam žljebova, kal. 14.5 mm a duljina puške iznosila je 105,5 cm. Dollecsek, A., 1970., 77, na tabli 14. crtež lovačke puške M 1759. Prema mjerama cijevi koje su navedene u katalogu, čini se da nisu sve pripadale austrijskoj lovačkoj puški M 1759.

10 Jeličić, 2001., 35.

11 Jeličić, 2001., 34.

12 Jeličić, 2001., 35.

13 Jeličić, 2001., 71.

sl.3 Puška tipa čibuklije s mehanizmom na kremen i neukrašenim kundakom, sredina 18. stoljeća

sl.4 Stražnji nišan cijevi s ukrasnim nastavcima u obliku čempresa, kat. br. 127.

sl.5 Cijev s tauširanim biljnim ornamentom, kat. br. 118.

sl.6 Prednja strana kundaka duge lovačke puške ukrašena rezbarijama lovačkog prizora, uzorkom mreže, probijenim mjedenim aplikama s uloženim pločicama sedefa i sitnim crvenim perlama, kat. br. 137.

mjedenim aplikama i motivom sklopčanog zmaja. U rukopisu Ž. Centnera *Znameniti i poznati Ličani* navodi se da je puška pripadala *Lazi Škundriću, ličkom hajdučkom harambaši, koji ju je oteo u Bosni od Turčina*.¹⁴

Upravo me je ovaj podatak uvjerio da je dojam koji sam stekla prilikom razgledanja izložbe bio ispravan. Kod ovih pušaka radi se doista o osmanskoturskom oružju koje je ukrašeno simbolima islamske ikonografije.

T. Aralica navodi¹⁵ kako su kundaci dalmatinskih pušaka ukrašeni uloženim sedefnim pločicama kružnog, trokutastog, romboidnog oblika, sa "S" ornamentima (vjerojatno misli na motiv "ribljeg mjehura") te cvjetovima i laticama. Ilustracija puške ukrašene na navedeni način preuzeta je iz knjige F. Temesváryja o lovačkom oružju, koji ju je atribuirao kao balkansku pušku s kraja 18. stoljeća.¹⁶ Koliko su ove puške karakteristične za Dalmaciju, Aralica dokazuje navođenjem grafičkih listova koji prikazuju njene stanovnike naoružane ovim puškama. Uz ostale, navodi akvarele F. Füllera, kojima bih još dodala grafičke lis-

tove R. Focosija i Th. Valerioa.¹⁷ Međutim, na tim crtežima i grafikama nisu svi kundaci pušaka ukrašeni. Na pojedinim grafičkim listovima, na kundacima su označeni samo rubni okovi i potkove kundaka.¹⁸ Füllerov akvarel s likom stanovnika okolice Imotskog,¹⁹ reproduciran u tekstu T. Aralice prikazuje muškarca koji u desnoj ruci drži dugu pušku s usadnikom do polovice cijevi i s mehanizmom paljenja na kremen. (sl. 1) Kundak je bez ukrasa s vidljivim okovom na dnu i hrptu. Ova puška, kao i puške s Valerioovih listova, osobito ona u rukama šibenskog stražara, (sl. 2) odgovarale bi tipološki puškama skupine od kat. br. 113 do 138. Jedino im nedostaje ornamentika. Pomisao da se slikari nisu htjeli upuštati u takve detalje nije uvjerljiva, jer su oni s osobitom pažnjom prikazivali ukrase na odjeći, na tokama pa čak i petlje na opancima. Prema tome, moramo pretpostaviti da puške koje su umjetnici vidjeli nisu bile ukrašene. Kao primjer puške neukrašena kundaka navela bih čibukliju kat. br. 65. (sl. 3) Njen jedini ukras je mjedeni trak postavljen uz donji rub i po hrptu kundaka. Ostali drveni dijelovi nisu prekriveni uobičajenom dekoracijom.

¹⁴ Jeličić, 2001., 35.

¹⁵ Aralica, 1994., br. 72, 117.

¹⁶ Temesváry, bez god., sl. 165, kat. br. 165, 270.

¹⁷ Schneider, 1971., F. Füller, 11, kat. br. 86-92; R. Focosi, 13, kat. br. 117-131; Th. Valerio, 17, kat. br. 137-142.

¹⁸ Schneider, 1971., Th. Valerio, *Uspomena na raštel u Zavalju*, kat. br. 142, sl. 36; F. Füller, *Stanovnik okolice Imotskog*, kat. br. 89, sl. 19; *Gradanin Sinja*, kat. br. 90, sl. 20; *Stanovnik Makarske*, kat. br. 91, sl. 17.

¹⁹ Schneider, 1971., F. Füller, *Stanovnik okolice Imotskog*, kat. br. 89, sl. 19.

Puške prikazane na grafičkim listovima izrađene su u nekoj radionici na području Bosne i Hercegovine. Tržište je tražilo ovu vrstu robe a majstori su je prilagodili zahtjevima i ukusu svojih mušterija. To znači da drvene dijelove pušaka nisu ukrašavali nego su ih opremali ornamentikom neodređenog sadržaja. Duge lovačke puške sa zapadnoeuropskim mehanizmima za paljenje, s kundacima i cijevima po talijanskom uzoru bile su privlačne, djelovale su europski pa čak i elegantno. Po svojoj namjeni bile su praktične, mogle su se koristiti u lovu i u međusobnim obračunima. Neregularne jedinice srezana i pandura koristile su ih u vojne svrhe. Vjerojatno nisu bile previše skupe jer su namijenjene stanovništvu slabijeg imovnog stanja.

Puške koje su obrađene u katalogu HPM-a pod pogrešnim nazivom "dalmatinske puške" po svojoj dekoraciji pripadaju islamskom kulturnom krugu. Analizom ukrasnih motiva na cijevima, kundacima i usadnicima pušaka ustanovila sam koji su njihovi najčešći ukrasni motivi. Uzela sam u obzir sve puške od kat. br. 113 do kat. br. 151.

Najčešći ukras na cijevima je motiv čempresa.²⁰ (sl. 4) Javlja se kao lijevani ukrasni nastavak stražnjeg nišana kod: kat. br. 120, 121, 122, 126, 127, 130, 131, 132, 134, 141. Ponekad se umjesto čempresa javlja pletenica: kat. br. 133, 143, 144, 149, rjeđe palmin list: kat. br. 125, strijela: kat. br. 123, 137. Osim toga, cijevi su ponekad ukrašene tauširanim biljnim ornamentom: kat. br. 113, 117, 118, 135, 137, 146, (sl. 5) orijentalnog ornamenta: kat. br. 140, 147, 148, vitica: kat. br. 116, 139, i ukrasima turskog baroka: kat. br. 143, 144.

Ukrase na kundacima podijelila sam na one nanese rezbarenjem i one ukrašene inkrustacijama sedefnih pločica, ukucanom mjedenom žicom ili aplikacijama od mjedi. Među rezbarenim ukrasima nalazi se motiv čempresa: kat. br. 115, 126, 128, 130; rezbarene spirale (u tekstu kao puževa kućica): kat. br. 124, 126, 129, 131, 141; motiv mreže: kat. br. 113, 122, 135, 147; biljne ornamentike: kat. br. 131, 135, 150; barokne vitice: kat. br. 141, 143, i sklopčanog zmaja: kat. br. 150. Na kundaku puške kat. br. 137 nalazi se rezbareni ukras stiliziranih listova, prizora iz lova (jelena, srne, lovac sa zecom) s uzorkom mreže. (sl. 6) *S obje strane kundak je ukrašen aplikama iz mesinganog lima u obliku zmaja, rozeta i traka s probojima i gravirom biljnog ornamenta. Proboji na aplikama su ispunjeni uložnim pločicama sedefa i sitnim crvenim perlama. Potkov kundaka se produžuje na hrbat i također je ukrašen gravirom biljnog ornamenta te poprsjem ljudskog lika.* Majstor koji je izveo taj bogati repertoar ukrasa potpisao se ćirilicom na mjedenom okovu donje stranke kundaka: "PISO JOVAN RADANO(VI)Ć".²¹ (sl. 7) Potpis ovog majstora dokazuje da su u esnafskim radionicama uz muslimane radili i majstori drugih vjeroispovijesti. To potvrđuje i Muhamed A. Karamehmedović navodeći *Sarajevo kao glavni esnafski i trgovački centar u zapadnom dijelu Turske Imperije*

gdje su pravoslavni, muslimani, Jevreji i katolici organizirani u jedinstvene cehovske organizacije.²²

Na kundacima se često javljaju mjedene aplike s gravirom stiliziranom ornamentikom: kat. br. 113, 119, 120, 121, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 142, 145, 147, 148, 149, 150; mjedene aplike s probojima: kat. br. 117, 141, 142, 144, 151; aplike mjedene lima u obliku cik-cak linija s ukucanim točkicama ili probojima: kat. br. 122, 127, 136; ukras koralja: kat. br. 116, sedefne pločice geometrijskih oblika: kat. br. 114, 123, 127, 133, 145; (sl. 8) sedefne pločice u obliku cvijeta: kat. br. 123, 137; šamzehri ukras: kat. br. 118, 123, 135, 145; mjedene aplike u obliku stiliziranog sunca sa zrakama: kat. br. 120, 121; mjedene aplike u obliku arhitekture: kat. br. 127, 133; (sl. 9) u obliku broda s glavama grifona (nebeske lađe?): kat. br. 134, 147; (sl. 10) u obliku sklopčanog

sl.7 Potpis majstora Jovana Radanovića, kat. br. 137.

sl.8 Prednja strana kundaka duge lovačke puške s aplikama zmije, rozete, lučno oblikovane arhitekture i s uložnim romboidnim sedefnim pločicama, kat. br. 133.

sl.9 Prednja strana kundaka duge lovačke puške s prikazom arhitekture, kat. br. 127.

²⁰ U tekstu čempres se naziva borom.

²¹ Riječ "piso" znači također kititi, resiti. Maretić, 1924-1927., 873. Prezime majstora se čita Radanović, a ne Radjenović.

²² Karamehmedović, 1980., 219.

sl.10 Stražnja strana kundaka kratke lovačke puške s aplikama broda i zmaja, kat. br. 147.

sl.11 Prednja strana kundaka kratke lovačke puške s lučno oblikovanim poklopcima spremnika s mjedanim aplikama koje podjsećaju na ukras mihraba, kat. br. 148.

23 Ovalno udubljenje u zidu džamije od strane kible, gdje džamijski imam klanja rukovodeći grupnim klanjanjem. Kibla, strana svijeta, na kojoj se nalazi Čaba u Meki. Škaljić, 1989., 463, 407.

24 Chevalier, Gheerbrandt, 1983., 405.

25 Karamehmedović, 1980., 182.

26 Karamehmedović, 1980., 185, 186.

27 Karamehmedović, 1980., 190.

28 Karamehmedović, 1980., 190.

29 Karamehmedović, 1980., 190.

30 Karamehmedović, 1980., 173.

31 Na ovom podatku najljepše zahvaljujem dr. Muhamedu Ždraloviću, ravnatelju Orijentalne zbirke HAZU-a i njegovoj asistentici Tatjani Paić-Vukić.

32 Karamehmedović, 1980., sl. 92, 122, 131, 166.

33 Chevalier, Gheerbrandt, 1983., 408.

34 Chevalier, Gheerbrandt, 1983., 655.

35 Chevalier, Gheerbrandt, 1983., 486.

36 Identičan ukras nalazi se na puški kat. br. 166. u knjizi Ferenc Temesvárya o lovačkom oružju, bez god., 270. Obje puške ukraasio je isti majstor.

zmaja: kat. br. 137, 145, 147, 148, 149; u obliku zmije i rozete: kat. br. 133; (sl. 8) drva života (?): kat. br. 134; mjedene aplike koje podsjećaju na ukras mihraba: kat. br. 127, 148; (sl. 11) paunovo perje: kat. br. 138, i veoma lijepe mjedene: kat. br. 118 i srebrne aplike u obliku čipke: kat. br. 149, 150.

Na usadnicima je ukras jednostavniji. Najčešće se javlja gravirana biljna ornamentika na mjedanim obručima ili na limu kojim je usadnik okovan: kat. br. 113, 115, 118, 131, 134, 135, 137, 141, 147, 150. Ponekad su u drvo ukucani mjedeni cvjetići, kružići i zakovice: kat. br. 120, 121, 122, 126, 132, 134, 138.

Islamska umjetnost na području Balkana, osobito u oružarskom obrtu nije dovoljno istražena. Na njenu složenost ukazuje i ova manja skupina oružja. Radi se o puškama određene namjene čija dekoracija nije sama sebi svrhom, nego je osmišljeni postupak koji ne samo da uljepšava predmet već mu svojom porukom daje osobito značenje.

Zanimljivo je da i sama *mjed* korištena za opremu i ukrašavanje pušaka ima svoju simboliku. Ona je *slitina kositra ili srebra i bakra u promjenljivim omjerima, a simbolizam joj proizlazi iz simbolizma tih kovina. Upućuje na spajanje mjeseca i sunca, vode i vatre, iz čega se naslućuje izuzetna ambivalentnost*.²⁴ Kružnica (krug) je ideografski lik sunca i predstavlja svijet. *Spirala* u obliku roga simbolizira snagu. Polumjesec i sunce su *nebeske lađe* ("obitavališta pravednih duša").²⁵ *Geometrijski motivi* oblikovani od kružnica, trokuta, pravokutnika, romboida, višekutnika s neparnim brojem

stranica, temeljni su i najznačajniji elementi koji oblikuju dekorativne cjeline islamske umjetnosti.²⁶ Primjerice, nalazimo ih na rezbarenim vratima džamija, ali ih prepoznajemo i u sedefnim pločicama raznih geometrijskih oblika na kundacima pušaka. U 17. i 18. stoljeću javlja se *floralni stil* s cvjetnim glavicama ruža, karanfila, trešnjina cvijeta, cvijeta nara, tulipana, zumbula i divljih ruža, sa stabljikom, pupoljkom, listom u raznim varijacijama.²⁷ Šesterolatične cvjetove od sedefa i mjedi nalazimo također kao ukrase pušaka. *Čempres* je simbol zagrobnog života, simbolizira dušu koja se penje ka nebu napuštajući zemlju.²⁸ *Slova arapskog pisma* također postaju dio ornamentalne dekoracije.²⁹ *Figuralne kompozicije* ne javljaju se u islamskoj umjetnosti osim u turskom minijaturnom slikarstvu.³⁰ Ljudski lik nalazi se na puški kat. br. 137 koju je ukraasio majstor Jovan Radanović. *Zmija i zmaj* su zaštitni znakovi.³¹ *Arhitektura* prikazana na dva kundaka (kat. br. 127, 133) javlja se kao ukrasni motiv i na metalnim predmetima, osobito na velikim pladnjevima (demirlijama).³² *Sunce uz mjesec* jedan je od znakova Alahove moći.³³ *Sunčeve zrake* simboliziraju svjetlost i toplinu.³⁴ *Paun* je za islam kozmički simbol. Kad raširi rep, predočuje svemir, pun mjesec ili sunce u zenitu.³⁵ Na puški kat. br. 127 s prednje strane kundaka nalazi se kutija za pribor s poklopcem. Od gornjeg ruba poklopca prema vratu puške postavljen je dekorativno izveden mjedeni ukras koji podsjeća na *dekoraciju mihraba*. Sličan ukras nalazi se na puški kat. br. 148.³⁶

U zaključku, ponovila bih svoje uvjerenje da su se radionice koje su izrađivale ovu vrstu pušaka nalazile na području Bosne i Hercegovine. One su za potrebe muslimanskog stanovništva izrađivale duge i kratke lovačke puške ukrašene simbolima islamske vjeroispovijesti. Puške namijenjene kršćanskim žiteljima unutar i izvan državnih granica prilagodili su njihovim zahtjevima, materijalnim mogućnostima i ukusu. O kojim se oružarskim radionicama radi otkrit će nam možda obrada slične skupine pušaka neke muzejske zbirke.

LITERATURA

1 Aralica, Tomislav, *Dalmatinska puška iz 17. i 18. stoljeća*, Hrvatski vojnik, br. 72, 117; br. 73, 117, Zagreb, 1994.

2 Chevalier J., Gheerbrandt A., *Rječnik simbola* (mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi), Zagreb, 1983.

3 Ćurčić Vejsil, *Starinsko oružje u Bosni i Hercegovini*, Glasnik Hrvatskog državnog muzeja u Sarajevu, god. LV., 1943., Sarajevo, 1944.

4 Dolleccek, Anton, *Monographie der k. u. k. österr.-ung. blanken und Handfeuer-Waffen*, Graz, 1970., reprint

5 Jeličić, Janko, *Balkanske i orijentalne puške s priborom*, iz Zbirke oružja Hrvatskoga povijesnog muzeja, Zagreb, 2001.

6 Karamehmedović, A. Muhamed, *Umjetnička obrada metala*, Sarajevo, 1980.;

Maretić, Tomo, *Rječnik hrvatskoga i srpskoga jezika*, IX., Zagreb, 1924-1927.

7 Schneider, Marijana, *Narodna nošnja u slikarstvu i grafici XIX. stoljeća*, Zagreb, 1971.

8 Škaljić, Abdulah, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1989.

9 Temesváry, Ferenc, *Vadászfegyverek* (Lovačko oružje), Budapest, bez god. izd.

THE EXHIBITION "BALKAN AND ORIENTAL RIFLES WITH ACCESSORIES" AT THE CROATIAN HISTORY MUSEUM WITH SPECIAL REFERENCE TO THE GROUP OF "DALMATIAN RIFLES"

The text deals with the exhibition "Balkan and Oriental Rifles" whose author was Janko Jeličić (held between November 15th 2001 and February 10th 2002 at the Croatian History Museum) as well as with the catalogue that accompanied the exhibition. The author gave a group of long and short-barrelled hunting rifles the name "Dalmatian rifles" (catalogue number 113-151). He linked their production, without adequate archival or expert documentation, with the region of Dalmatian or South Herzegovina.

The exhibited weapons that were presented in this series of rifles, as well as most of the objects described in the catalogue, belong, in line with their accessories, method of ornamentation as well as the symbolism of the decorative elements, to the group of Ottoman Turkish weapons.

Their gunsmiths worked in workshops in the region of Bosnia and Herzegovina during Ottoman rule. They adapted their products, in this case long and short-barrelled rifles, to the requirements of the Muslim population. They also sold them to Christians within and outside state borders, adapting them to their demands, taste and financial means.

The analysis of individual decorative elements (cypresses, spirals, dragons, architecture, geometrical decorations and so on) provides sufficient proof to include these rifles into the Islamic cultural milieu.